



O MLYNÁŘI A JEHO VINĚ: VĚSTNÍK ČESKÉ MENŠINY VILÉMA STANOVSKÉHO

Václav Velčovský

Václav Velčovský: The Miller and his Guilt: *Věstník české menšiny* by Vilém Stanovský

Vilém Stanovský published in 1938–1940 in Nový Jičín the Czech Minority Journal (Věstník české menšiny), the only one Czech-language periodical in the Sudetenland. The newspapers indifferently oscillated between collaboration, retardation and resistance. After the war, Stanovský was judged by the Extraordinary People's Court. Although he was recognized as guilty, it was dropped from the punishment. The aim of this paper is to introduce the Journal, published articles and journalistic writing strategies for the Czechs in the Sudetenland on the background of the transitional justice. An indirect aim is the problem-making of the concept of collaboration, guilt and punishment of the Sudetenland inhabitants in the post-war Czechoslovakia.

Key words: Czech Minority Journal (*Věstník české menšiny*), Sudetenland, Newspaper, Minorities, National Socialism, Transitional Justice

Věstník české menšiny byl jediným českojazyčným periodikem vydávaným na území říšské župy Sudety, a to prakticky ihned po okupaci pohraničí. Vycházel v letech 1938–1940 v Novém Jičíně zásluhou Viléma Stanovského, zámožného mlynáře a aktivního občana. Představuje unikátní pramen jak pro pochopení postavení české menšiny, která zůstala v Sudetech, tak pro pragmatické strategie česky píšících novinářů, umělců a místních elit. Po válce stanul Stanovský spolu se svým spolupracovníkem Miloslavem Válkou před mimořádným lidovým soudem, neboť jejich aktivity byly označeny za pronacistické. Byli sice uznáni vinnými, ale od potrestání soud upustil, protože uznal (byť ambivalentní) význam *Věstníku* i odbojové aktivity Stanovského a Války. Cílem tohoto příspěvku je představit doposud opomíjený *Věstník české menšiny*,¹ publikované články i novinářské strategie na pozadí tranzitní spravedlnosti. Nepřímým cílem je rovněž problematizace pojmů kolaborace, vina a trest týkající se Čechů, kteří v období 1938–1945 žili v pohraničí.

Česká menšina v říšské župě Sudety (přesahující 291 000 osob)² neměla speciální práva a národněsocialističtí politici na tom rozhodně nechtěli nic měnit. Na jednání 7. listopadu

1 *Věstníku* nebyla doposud věnována pozornost, neboť byl starší historiografií označen za periodikum defetistické a pronacistické (např. *Acta Silesiaca*, sv. 61, Opava 1963). Dokonce ani *Historický místopis* (Josef BARTOŠ – Jindřich SCHULZ – Miloš TRAPL, *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960*, sv. 14, okresy Opava, Bílovec, Nový Jičín, Olomouc 1995.) ho nezmiňuje. Z tohoto důvodu nebyla ani nijak analyzována činnost Viléma Stanovského. Hlavním pramenem této studie je jednak samotný *Věstník české menšiny*, jednak spis mimořádného lidového soudu v Novém Jičíně (fond je sice nezpracován, ale zdá se být kompletní a zachovalý). Okrajově a pouze torzovitě je činnost *Věstníku* podchycena v protektorátních fondech uložených v Zemském archivu v Opavě a ve Státním oblastním archivu v Litoměřicích.

2 Moravský zemský archiv Brno, Říšský protektor v Čechách a na Moravě, služebna pro zemi Moravu, Brno (dále jen RPB B251), č. kart. 1, sign. 22, s. 278. Blíže srov. Jaroslav ŠÍMA, *Českoslovenští přestěhovalci v letech 1938–1945*. Příspěvek k sociologii migrace a teorii sociální péče, Praha 1945; Václav PRŮCHA, *Změny v sociální struktuře československé společnosti v letech 1938–1945*, Praha 1970, s. 3–7; J. BARTOŠ, *Okupované pohraničí a české obyvatelstvo 1938–1945*, Praha 1978; Detlef BRANDES, *Sudetští Němci v krizovém roce 1938*, Praha 2012; Jan BENDA, *Útěky a vyhánění z pohraničí českých zemí 1938–1939*, Praha 2013.





1938, na němž chtěli představitelé Říše řešit postavení německé menšiny v Česko-Slovensku, zaznělo: *Nehodláme české národní skupině v žádném případě poskytnout takové postavení, jaké očekáváme pro naši národní skupinu v Československu.*³ Jazyková politika Říše byla pasivní, ale svou pasivitou cílila na germanizaci – na tzv. přenárodnění (*Umvolkung*), k němuž mělo dojít jaksi samovolně prostřednictvím vytlačování češtiny a nevymezování české menšiny.⁴ Říšské ministerstvo vnitra vydalo 2. prosince 1938 zákaz používání češtiny jako druhého jazyka.⁵ Čeština byla vykázána pouze do soukromých oblastí a nižších komunikačních funkcí, a to legislativně i fakticky. České politické strany v Sudetech byly rozpuštěny a spolkový a kulturní život byl paralyzován.

Nový Jičín nebyl v kontextu Československa významně odlišný od jiných národnostně smíšených měst. V roce 1930 žilo v politickém okrese 46 760 Čechů a 37 708 Němců, v soudním okrese dvojnásobně převažoval počet Němců – 9 220 oproti 4 236 Čechům.⁶ Novojičínsko bylo známo především jako hospodářské středisko se soustředěným textilním, soukenickým a kloboučnickým průmyslem, které nabývalo na strategickém významu. Zatímco ve 20. letech probíhalo soužití Čechů a Němců víceméně tolerantně, od počátku 30. let se v souvislosti s dopady hospodářské krize začíná společnost radikalizovat. V parlamentních volbách roku 1935 zde obdržela Sudetoněmecká strana více než čtvrtinu hlasů.⁷

To, že byl Nový Jičín a téměř celý novojičínský soudní okres začleněn do tzv. pátého pásma, které bylo dodatečně podstoupeno Říši, se obyvatelé dozvěděli až večer 5. října 1938 prostřednictvím rozhlasu. Následující dny probíhala evakuace státních institucí, vojska, veřejných zaměstnanců, dělníků ze státní tabákové továrny atd. – dokončena byla 10. října ráno. Ve stejný den v poledne už město obsadil wehrmacht. V novojičínském soudním okrese zůstala pouze čtvrtina Čechů (zhruba tisícovka). Národněsocialistický starosta Ernst Schollich se vrátil zpět do úřadu z internace, kam byl umístěn po nepokojích 25. září, a začal připravovat uvítání vojska a převzetí důležitých pozic.⁸

Klíčovou osobností Novojičínska v období po Mnichovu se stal Vilém Stanovský. Narodil se roku 1880 ve Slatině (soudní okres Bílovec) v české mlynářské rodině. Vzhledem k národnostnímu složení Novojičínska byl bilingvní – navštěvoval německou střední zemědělskou školu v Žilině u Nového Jičína a oženil se s Němkou. Roku 1913

3 Volker ZIMMERMANN, *Sudetští Němci v nacistickém státě. Politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938–1945)*, Praha 2001, s. 243.

4 MZA Brno, RPB B251, č. kart. 1, sign. 22, s. 280. Srov. také D. BRANDES, *Germanizovat a vysídlit. Nacistická národnostní politika v českých zemích*, Praha 2015, s. 265nn.

5 MZA Brno, RPB B251, č. kart. 1, sign. 22, s. 287. Srov. také J. BENDA, *Útěky a vyhánění z pohraničí českých zemí 1938–1939*, s. 98.

6 J. BARTOŠ – J. SCHULZ – M. TRAPL, *Historický místopis*, s. 161, s. 172.

7 Tamtéž, s. 178, s. 204; Jiří JUROK a kol., *Nový Jičín*, Praha 2011, s. 263. Ve 30. letech fungovaly v Novém Jičíně čtyři obecné školy německé a dvě české, dvě měšťanské německé a dvě české, dále několik živnostenských pokračovacích škol, německé a české reformované reálné gymnázium, německá obchodní škola a další. Kromě toho v přilehlé obci Žilina fungovala od 60. let 19. století německá střední zemědělská škola. Ta byla na konci listopadu 1938 přesunuta do Opavy.

8 J. JUROK a kol., *Nový Jičín*, s. 260; Karel CHOBOT – Jan HANÁK – Lenka R. CHOBOTOVÁ, *Místopis města Nového Jičína I. Purkmistři a starostové do roku 1945*, Nový Jičín 2013, s. 69–76.





se stal předsedou společenství novojičínských mlynářů⁹ a začal přispívat do časopisů *Mlynář* a *Mühlen-Zeitung*. Politicky byl angažován pouze ve dvacátých letech v národní demokracii, ovšem stranu opustil po sporech o prezidentskou volbu v roce 1927.¹⁰

V roce 1938 tedy vstoupil do extrémně politizovaných témat bez zkušeností ať už z komunální či celostátní politiky. Ernst Schollich ho měl dokonce označit za *nejnebezpečnějšího Čecha Nového Jičína*, a to kvůli jeho všeobecné známosti a nadstandardním kontaktům jak mezi Čechy, tak mezi Němci.¹¹ V pomnichovském zmatku byl 9. října 1938 na neformální schůzi Čechů, kteří zůstali v Novém Jičíně, zvolen za mluvčího tamní české menšiny.¹²

Cílem Stanovského se stalo založení Obce českého lidu v Sudetech jako apolitického spolku a vydávání samostatného českojazyčného periodika. Ve svém domě (Havlíčkova ulice č. 4 v samotném centru Nového Jičína) zřídil sídlo přípravného výboru spolku, kanceláře *Věstníku* i informační kanceláře, která poskytovala Čechům každý všední den konzultace o nových poměrech, právní poradenství a německé překlady a tlumočení.¹³ Jak sám uvedl, chtěl hájit práva české menšiny a jeho motivací pro další angažovanost bylo zděšení a zklamání z bezradnosti většiny Čechů, jejich pasivity a rezignovanost.¹⁴ Češi v Sudetech měli ve Stanovského pojetí sloužit jako most mezi Čechy v protektorátu a říšskými Němci a měli prokázat, že soužití obou je možné, vítané a pro obě strany obohacující.¹⁵ V návrhu stanov Obce se uvádí: účelem [spolku] *jest pečovati o dobré vzájemné soužití členstva, seznámiti členstvo se zákony a vedením NSDAP Německé říše, aby všechny povinnosti řádného občana loyálně a poctivě plnilo a dosáhlo dobrého a přátelského poměru k lidu německému, a tím se získala oboustranná důvěra*.¹⁶ Obec měla hájit národní, kulturní, sociální a hospodářské zájmy Čechů.

Stanovský využil zmatků, neustálenosti správních postupů, nejednotné rozhodovací praxe po anexi pohraničí i svých osobních kontaktů a během dvou týdnů získal z landrátu povolení k vydávání *Věstníku*. První číslo vyšlo v Novém Jičíně 25. října 1938. Lze se domnívat, že pokud by tak neučinil ihned po odstoupení pohraničí, ale až po plném etablování říšské župy, nebyly by jeho snahy úspěšné.

V únoru 1939 NSDAP Stanovskému navrhla, že na list „dohlédne“. Měli být dosazeni dva prověření redaktori a Stanovskému měl být dokonce stanoven plat. Stranickým cílem bylo, aby *Věstník* sloužil jako spojka mezi NSDAP a říšskými úřady a českou menšinou. NSDAP tedy chtěla využít Stanovského činnost pro přímou, daleko důraznější propagaci národního socialismu. Stanovský i přes vysoké osobní riziko tuto nabídku nepřijal a noviny

9 *Mlynář*, roč. 34, 1913, č. 24.

10 Zemský archiv Opava, Mimořádný lidový soud Nový Jičín (dále jen MLS 1349), sign. NJ 9/47, protokol sepsaný Stanovským z 10. 9. 1945, s. 1.

11 Tamtéž, protokol sepsaný Stanovským z 10. 9. 1945, s. 1.

12 Tamtéž, protokol o hlavním přeličení před mimořádným lidovým soudem z 9. a 10. 4. 1947, s. 3.

13 Tamtéž, protokol o hlavním přeličení před mimořádným lidovým soudem z 9. a 10. 4. 1947, s. 4. *Věstník české menšiny*, roč. 1, 1938, č. 1.

14 Tamtéž, dopis Stanovského Staškovi z 20. 9. 1939, *Věstník české menšiny*, roč. 2, 1939, č. 26.

15 *Věstník české menšiny*, roč. 3, 1940, č. 70.

16 ZA Opava, MLS 1349, sign. NJ 9/47, návrh stanov spolku Obec českého lidu v Sudetech, s. 1.





dále vedl sám.¹⁷ Kvůli tomu byl dohled sudetské pobočky Říšského propagandistického úřadu na *Věstník* a všechny jeho texty velmi zostřený. Po Stanovském začala být vyžadována podstatně více proříšská stanoviska, úřadem vybrané články z německého tisku musel buď přímo překládat, anebo přepsat a vydávat za své.¹⁸ Stanovský měl samozřejmě povinnost předkládat před tiskem všechny texty k cenzurnímu posouzení, nicméně Říšský propagandistický úřad si pravidelně stěžoval na amatérskou komunikaci, pozdní zasilání, nekompletní texty či jejich nefinální tvar (před zlomem). Úřad se důrazně ohrazoval proti dvojsmyslnosti některých článků nebo proti tomu, že nejsou uváděna pravá jména přispěvatelů.¹⁹

Vedení župy 1. června 1939 definitivně zamítlo návrh na zřízení Obce českého lidu v Sudetech. Liberec i Opava se v interních materiálech ostře ohrazovaly proti Stanovského utopistickým myšlenkám i proti tomu, že úřady zahlcuje dalšími a dalšími žádostmi.²⁰ Z pohledu Říše bylo nepřijatelné, aby Češi hájili své národní zájmy a aby v Sudetech vznikala byť jen potenciální centra odporu. Navíc návrh stanov počítal s tím, že členy spolku budou pouze Češi, a župa se obávala toho, že by Obec mohla převzít movitý i nemovitý majetek rušených spolků, čímž by se stala mocnou nejen ideově, ale také ekonomicky.²¹ Stanovský se s neúspěchem nehodlal smířit, a dále aktivně loboval. 15. července dokonce adresoval přímo Henleinovi supliku za zřízení Obce.²² 11. srpna 1939 ho zatklo gestapo. Byl vyslýchán a konfrontován se svými plány s Obcí i s pročesky vyznívajícími články ve *Věstníku*. Propuštěn byl 22. srpna díky intervenci Josefa Barwiga, novojičínského krajského vedoucího NSDAP a říšského poslance.²³ Zatýkáni se později nevyhnulo ani Miloslavu Válkovi. Jeho propuštění Stanovský zařídil v Berlíně u Gustava Jonaka, vedoucího referátu IV D 1 RSHA, který byl věcně zodpovědný za protektorátní záležitosti.²⁴ Jak je patrné, díky osobním vazbám na novojičínské Němce, kteří budovali kariéru v Říši, mohl ve své činnosti pokračovat.

17 Tamtéž, Aktenvermerk z 17. 5. 1939, s. 2, protokol sepsaný Stanovským z 10. 9. 1945, s. 3.

18 Přeložené články však obsahovaly značné množství germanismů, díky čemuž mohly být identifikovatelné jako „oktrojované“. Tamtéž, protokol o hlavním přelíčení před mimořádným lidovým soudem z 9. a 10. 4. 1947, s. 8, s. 12 a přílohy.

19 Dikce jednotlivých výtek se postupně přirostovala, z čehož lze usuzovat, že Stanovský nebral výhrůžky zastavením *Věstníku* příliš vážně. ZA Opava, MLS 1349, sign. NJ 9/47, Reichspropagandaamt Stanovskému z 30. 1. 1939, 29. 11. 1939, 15. 12. 1939, 18. 12. 1939, 20. 12. 1939, 31. 12. 1939, 5. 3. 1940, 6. 3. 1940, 3. 7. 1940. Silně ironicky působí výtky úřadu, že se nepodařilo dle udaného bydliště dohledat autora *Čtyrák Opavský*. Tamtéž, z 6. 4. 1940.

20 Národní archiv Praha, Státní tajemník Úřadu říšského protektora (dále jen ÚŘP – ST 1799), č. kart. 115, sign. 109-6/80, s. 9; ZA Opava, Úřad vládního prezidenta Opava (dále jen ÚVPO 68), č. kart. 1786, sign. I-9, fol. 3. Srov. také *Národní listy*, roč. 79, 1939, č. 36. Na Stanovského aktivity si stěžoval také šéf župního tiskového úřadu Rudolf Sandner. ZA Opava, MLS 1349, sign. NJ 9/47, dopis Sandnera Stanovskému z 2. 6. 1939. Blíže k osobě Sandnera srov. Joachim LILLA, *Die Vertretung des „Reichsgaus Sudetenland“ und des „Protektorats Böhmen und Mähren“ im Grossdeutschen Reichstag*, Bohemia, roč. 40, 1999, s. 467–468.

21 ZA Opava, MLS 1349, sign. NJ 9/47, návrh stanov spolku Obec českého lidu v Sudetsku, s. 3.

22 Tamtéž, petice Stanovského Henleinovi.

23 Tamtéž, dopis Stanovského Staškovi z 20. 9. 1939. Blíže k osobě Barwiga srov. J. LILLA, *Die Vertretung des „Reichsgaus Sudetenland“ und des „Protektorats Böhmen und Mähren“ im Grossdeutschen Reichstag*, s. 454.

24 Tamtéž, protokol o hlavním přelíčení před mimořádným lidovým soudem z 9. a 10. 4. 1947, s. 9. Blíže k osobě Jonaka srov. ed. Helge DVORAK, *Biographisches Lexikon der Deutschen Burschenschaft. Band I Politiker, Teilband 3: I–L*, Heidelberg 1999, s. 26–27.





Stanovský alespoň pro forma zařazovat stále více pronacistických článků, ale zároveň dával prostor textům zcela opačného vyznění či různým uměleckým útvarům, které skrytě podporovaly češství. V důvěrném dopise z 14. března 1940, v němž odpovídal Válkovi na jeho emotivní stížnost, že se *Věstník* neubírá správným směrem, resp. že je příliš pronacistický, Stanovský uvedl: *Pokud se jedná o moje články, lituji, že si nedovedete uvědomiti, že někdo psátí musí pro Němce, aby ti, o které se opírám, mohli alespoň na něco kladného poukázat. Když se mi řekne, že nedovedu anebo nechci naše lidi přesvědčiti o tom, že válku přivodilo židovstvo a Anglie, tak vím, co se ode mě očekává. [...] Ti, co kritisují, by byli z mého místa dávno utekli, spíše ještě přijali svého času mně učiněnou příznivou nabídku pobírat vysokou gáži bez rizika a v klidu a při málo práci. Dnes nesmí rozhodovati pro nás, zda se nám to neb ono líbí či nelíbí, musíme vydržeti, i když se nám to protiví.*²⁵

V červenci 1940 byl Stanovský donucen vydávání *Věstníku* zastavit,²⁶ o tři měsíce později skončila také informační kancelář.²⁷ Říšské úřady nehodlaly českou menšinu jakkoliv podporovat či její podporu být jen pasivně tolerovat. Výhrůžky nezabraly a získat Stanovského k přímému pronacistickému působení se rovněž nepodařilo tak, jak si to nacisté představovali. Kvůli Henleinově přístřeží se politice a kvůli finančním problémům je zánik periodika po roce a půl pochopitelný. Začít vydávat periodikum necelý měsíc po Mnichovu, v době existenční nejistoty velké části obyvatelstva a s vírou v to, že lidé ocení předávané informace i úsilí, která za celou mašinérií povolení i provozu stála, bylo naivní. Apel na čtenáře a prosby o reklamu obsažené v mnoha číslech dokazují, že zájem Čechů o toto periodikum nebyl zdaleka samozřejmý. Podle poválečného sdělení musel Stanovský dotovat vydávání *Věstníku*, Obce a informační kanceláře více než 300.000 korunami. O finanční příspěvek říšské orgány nikdy nežádal.²⁸ Češi ho ještě během války začali označovat za Němce, kolaboranta a zrádce češství, který hledal a obhajoval kompromisy a akceptoval novou politickou skutečnost, přestože neváhal mnoha Čechům poskytnout pomoc.²⁹ Pro Říši se stal zase nebezpečným, neboť autonomní národnostní politika v rámci Sudet byla zcela neakceptovatelná.³⁰

Jak vlastně *Věstník české menšiny* vypadal? Jeho první číslo vyšlo v Novém Jičíně 25. října 1938, dva týdny po vojenském obsazení, a poslední číslo (86.) 12. července

25 Tamtéž, dopis Stanovského Válkovi z 14. 3. 1940, s. 2, s. 4.

26 Formálně toho bylo dosaženo tím, že říšské úřady donutily Stanovského tisknout *Věstník* výhradně v tiskárně v Opavě, což bylo logisticky i finančně extrémně náročné. Tamtéž, životopis Vásky, s. 4, dopis Stanovského Staškovi z 20. 9. 1939.

27 Za dva roky své existence poskytla pomoc řádově stovkám Čechů: ať už se jednalo o jazykové překlady, právní poradenství či o přímé intervence u říšských úřadů Tamtéž, protokol sepsaný Stanovským 10. 9. 1945, s. 3–4, protokol o hlavním přeličení před mimořádným lidovým soudem z 9. a 10. 4. 1947, s. 12; J. JURČOK a kol., *Nový Jičín*, s. 271; *Kronika Větrkovice z let 1298–1945*. Dostupné online: <http://www.vetrkovice.cz/informace-o-obci/historie/> [cit. 25. 10. 2016], s. 223.

28 Tamtéž, protokol o hlavním přeličení před mimořádným lidovým soudem z 9. a 10. 4. 1947, s. 5, s. 14.

29 To přiznal sám. Např. *Věstník české menšiny*, 1938, roč. 1, č. 13 a č. 26; ZA Opava, MLS 1349, sign. NJ 9/47, protokol o hlavním přeličení před mimořádným lidovým soudem z 9. a 10. 4. 1947, s. 6.

30 NA Praha, ÚŘP – ST 1799, č. kart. 115, sign. 109-6/80, s. 9. Nutno poznamenat, že *Viedeňské noviny* byly zrušeny až v prosinci 1941 a vídeňské české nakladatelství Machát bylo uzavřeno až v dubnu 1942. Nejednalo se však o činnost na území Sudet, navíc na rozdíl od *Věstníku* s poměrně omezeným dosahem a dopadem.





1940. V roce 1938 vyšlo 1.–10. číslo, v roce následujícím 11.–58. a v posledním čísle 59.–86. Jeho náklad v době největšího rozkvětu dosahoval až 1 500 kusů, které byly zprvu zasílány pouze po obcích Novojičínska, od roku 1939 také do dalších měst v Sudetech i v protektorátu. Jeden výtisk týdeníku stál jednu korunu, po změně měny deset feniků. Vzhledem k tomu, že měl *Věstník* rozsah 6 stran standardního novinového formátu, ale hlavně že obsahoval většinou nepůvodní či přejaté zprávy, byla to cena dosti vysoká.³¹

Svůj týdeník chápal Stanovský jako symbol češství v Sudetech. První čísla fungovala především jako úřední věstník. Čtenářům zprostředkoval klíčové říšské právní normy, které se dotýkaly jejich každodenního života. Neposkytoval žádný rozsáhlý komentář či právní výklad, nicméně přinášel texty regulací v češtině, což bylo pro příslušníky české menšiny v Sudetech nesmírně vítané.

Od druhého ročníku (11. čísla) *Věstník* budí dojem plnohodnotného regionálního či krajského tisku. Struktura *Věstníku* v jeho neaktivnější období byla následující: noviny začínaly většinou angažovaným úvodníkem interpretujícím aktuální události, následovaly přejaté stručné domácí (myšleno říšské) zprávy v rubrice *Politická kostka*. Noviny dále obsahovaly synopse *Z domácího a cizího tisku* a popularizační rubriky zaměřené na nacistické realie – rasovou politiku, židovskou otázku, strukturu státní správy a její kompetence apod. Samozřejmostí bylo přejímání projevů představitelů Říše, župy i druhé republiky a následně protektorátu. Noviny se postupně rozšířily o kulturní informace různého druhu (jednoduché recenze, medailonky významných regionálních osobností či národopisné skici) nebo různé praktické informace. Zhruba od jara 1939 se začínají objevovat také básně regionálních básníků či drobné povídky.

Stanovský se snažil na stránkách *Věstníku* definovat postavení Čechů v Říši jako výsledek historických událostí, které nejdou změnit, a proto je nutné je akceptovat. Přesto se však podle něj Češi musí vzájemně podporovat ve snaze zachovat si kulturní svébytnost uvnitř nového státu, musí být jednotní a nesvářet se mezi sebou. V příspěvcích se snažil budovat specifickou podobu vlastenectví, která by byla kompatibilní s novými politickými poměry. Podobně jako protektorátní periodika³² kladl důraz na lepší budoucnost, na svornost, na rodinu a na společnou práci: *Nyní všichni do jednoho šiku, do práce na budování budoucnosti naší i našich dětí.*³³ *Jednotou myslí a srdcí k jednotě národa.*³⁴

Jaký dle Stanovského má být nový „sudetský Čech“? *Musíme býti spravedlivými, pravdivými, snášenlivými a obětavými, musíme dbáti dobrých mravů a ovládati se, musíme býti rozvážní a sebevědomí. Nesmíme mezi námi trpěti stranictví, nenávisť, neupřímnost, povýšenost, protekci, příživnictví a vyděračství. [...] Nesmíme ale zapomenouti, že naší povinností zůstává, i když žijeme v Německé říši, zachovati věrnost našemu národu, ale také úctu k velikému národu německému a k jeho sjednotiteli Adolfu Hitlerovi.*³⁵ *Hlavním úkolem nás všech je přetvořit, vyceповat, zpevnit, vystužit, převychovat českého člověka,*

31 Pro srovnání na jaře 1939 stálo *České slovo* 70 haléřů, *Prager Tagblatt* 1 korunu a 20 haléřů, *Přítomnost* 2 koruny.

32 Srov. např. Václav VELČOVSKÝ, *Čeština pod hákovým křížem*, Praha 2016, s. 37nn.

33 *Věstník české menšiny*, roč. 1, 1938, č. 6.

34 Tamtéž, roč. 2, 1939, č. 15.

35 Tamtéž, roč. 1, 1938, č. 1.





*který s klidným a hrdým pohledem dobrého Čecha může jít vstříc budoucnosti.*³⁶ Stanovský dával prostor sloupkům podporujícím tezi oddělení národnosti a státní příslušnosti, tedy že říšské občanství automaticky nedevaluje české přesvědčení a že také v Říši může žít české vlastenectví: postoj *deutschfreundlich* ho neničí, naopak posiluje a obohacuje ho o nové impulzy:³⁷ *Chce-li český lid své místo ve světě uhájiti, musí se naučit mysliti a souditi nestranně. Jen tehdy najde správnou cestu k nutnému přátelskému poměru k lidu a člověku národnosti jiné – zejména německé.*³⁸

Významnou pozornost věnoval *Věstník* opci, tedy rozhodování obyvatel k Říši připojených území o jejich státní příslušnosti. Všechny, kteří vystoupili pro opci za Československo, označil Stanovský za lidi *zlomyslné*, placené *možno židovskými penězi*, kteří si nevážejí možností, které jim Říše nabízí.³⁹ Podobně *Věstník* agitoval při doplňujících volbách do říšského sněmu, které se na území Sudet konaly 4. prosince 1938. Jasně zopakoval Henleinovo stanovisko, že volby nejsou plebiscit a historickou realitu nezmění, a palcovými titulky hřimal: *Každý rozumný český volič splní svou povinnost vůči českému lidu žijícímu v Říši a podá důkaz o své dobré vůli tím, že bude hlasovati ANO*, tedy pro Hitlera.⁴⁰ Stanovský argumentoval racionálností bez jakýchkoliv jiných alternativ.

V této rétorické bublině Stanovský zůstával, přestože (či spíše „a právě proto“) otiskoval dopisy čtenářů stěžujících si na zákazy zpívat české písně, uzavírání českých škol, odstraňování nápisů v češtině apod.⁴¹ V přímém protikladu s výše uvedenými tezemi publikoval básně regionálních umělců různé kvality (Vojtěch Martínek, Fran Směja nebo Ludmila Hořká). Tato dílka měla společně to, že podporovala českou identitu, a to mnohdy velmi odvážně, v přímém rozporu s publicistickými texty *Věstníku*:

*Skřivan nám zpívá stejný tón,
mozoly tvrdnou nám dlaně.
Spolu se těšíme úrodou...
a věkem nám zešedly skráně.*

*A svět tak krásný je jako sen,
i ten pluh prací se leskne:
přece však často v oku tvém
nedůvěra se bleskne.*

*Temný mrak oblohu zahustil
kdo ten stín mezi nás kladl?
Srdcem že druh druhu opustil
a věnec poznání zvald?*

36 Tamtéž, roč. 2, 1939, č. 46.

37 Tamtéž, roč. 2, 1939, č. 49.

38 Tamtéž, roč. 1, 1938, č. 2.

39 Tamtéž, roč. 2, 1939, č. 16.

40 Tamtéž, roč. 1, 1938, č. 5.

41 Tamtéž, roč. 2, 1939, č. 20.



*A třeba tys vždy měl panský sen -
a já jen spřežení volů –
jednou nás vyrovná smrti sten
a tiše tu budem spát spolu.⁴²*

Většinu článků psal zprvu sám Stanovský. V průběhu roku 1939 se mu podařilo motivovat pro zaslání příspěvků také představitele regionální kultury, školství či samosprávy. Do *Věstníku* začal pravidelně přispívat o téměř čtyřicet let mladší Miloslav Válka (narozen 1919). Stanovskému se tento novojičínský rodák a angažovaný člen Národního souručenství sám nabídl ke spolupráci. Měl na starost politické zpravodajství – většinou přebíral či mírně upravoval oficiální (a silně schematická) sdělení české a německé tiskové kanceláře. Články, lépe řečeno jejich synopse v duchu národněsocialistické propagandy dodával přímo z Prahy, kde žil.⁴³

Je nutno přiznat, že ve výběru článků z německého i českého tisku byl Stanovský plně konformní. Zůstává však otázkou, zda to tak bylo z jeho nacistického přesvědčení či kvůli přizpůsobenectví, které mu mohlo zajistit plnohodnotný rozvoj jeho dalších vydavatelských a podnikatelských aktivit. Jiné články v sobě totiž skrývaly pročeské, někdy až odbojové ideje. Bez nosiče, jakým byl právě *Věstník*, by nenašly tak široké auditorium.

Vilém Stanovský i Miloslav Válka byli v listopadu 1946 obviněni podle § 3 odst. 1 dekretu prezidenta republiky č. 16 ze dne 19. června 1945 (tzv. velkého retribučního dekretu).⁴⁴ Za to, že měli prostřednictvím článků publikovaných ve *Věstníku* propagovat a podporovat nacistické hnutí a že schvalovali a obhajovali nepřátelskou vládu jim hrozil těžký žalář od 5 do 25 let, v případě prokázání úmyslu mravního, národního nebo státního rozvratu dokonce doživotí či trest smrti.

Stanovskému bylo vytýkáno celkem 45 článků, Válkovi dokonce 61.⁴⁵ Oba obvinění jakoukoliv vinu odmítali a argumentovali tím, že články byly přejímány z české a německé tiskové kanceláře, popř. že byly psány vynuceně na základě instrukcí říšských a župních úřadů.⁴⁶ Obžalobě vytýkali, že interpretuje články příliš úzce a nezohledňuje celkový význam *Věstníku*: *Protože hodnocení celé činnosti se pohybuje výhradně in politicis, je problém sám o sobě velmi delikátní a vyžaduje podstatně jiného měřítka než u obyčejného kriminálního zločinu. V situaci, v níž se nacházela česká menšina v r. 1938 a 1939, musel býti kladen důraz na otázku taktiky, ne zásady, podle hesla „účel světlí prostředky“*

⁴² Tamtéž, roč. 2, 1939, č. 30.

⁴³ ZA Opava, MLS 1349, sign. NJ 9/47, protokol o hlavním přeličení před mimořádným lidovým soudem z 9. a 10. 4. 1947, s. 5.

⁴⁴ Blíže srov. např. Dušan JANÁK, *Činnost mimořádného lidového soudu Opava v letech 1945–1948*, Časopis Slezského zemského muzea, série B – vědy historické 43, 1994, s. 245–283; Mečislav BORÁK, *Spravedlnost podle dekretu. Retribuční soudnictví v ČSR a mimořádný lidový soud v Ostravě*, Šenov u Ostravy 1998; Týž, *Odboj na území českého Slezska*, in: Účast křesťanů v protifašistickom odboji v strednej Európe v rokoch 1933–1945, Liptovský Mikuláš 2001, s. 68–79; Benjamin FROMMER, *Národní očista. Retribuce v poválečném Československu*, Praha 2010; M. BORÁK – D. JANÁK, *Československé retribuční soudnictví v letech 1945–1948 a postih německého obyvatelstva u mimořádných lidových soudů*, Právněhistorické studie 42, 2012, s. 239–268.

⁴⁵ ZA Opava, MLS 1349, sign. NJ 9/47, návrh veřejného žalobce na zahájení řízení z 1. 11. 1946.

⁴⁶ Tamtéž, protokol z 27. 12. 1946, protokol o hlavním přeličení před mimořádným lidovým soudem z 9. a 10. 4. 1947, s. 7.





*a muselo se užívat týchž metod, jakých užívala SdP ve svém boji proti republice.*⁴⁷ Shodně zdůrazňovali také to, že díky těmto propagandistickým článkům mohly vyjít i jiné, které by se jinak staly předmětem cenzury a že v těch vnucených se jim dařilo upravovat celkové vyznění či vkládat dvojmysly. Na svoji obhajobu navrhli doplnit důkazní materiál také o jiné texty zveřejněné ve *Věstníku*, především esejistické a umělecké, které měly lépe doložit jejich pročeské vlastenecké smýšlení. Oba dále uvedli, že *Věstník* měl přínos nejen pro českou menšinu v Sudetech, ale také pro Čechy v protektorátu a že sám symbolický akt existence českých novin působil povzbudivě. To potvrdili také obhajobou předvolaní svědci. Např. opavský soudní rada ve výslužbě Josef Lukáš uvedl: *Lidé sice aktivistické články Věstníku zazlívají, ale mám za to, že vycítili, co je vynucené a dodané. Tomu pak také nikdo nevěřil.*⁴⁸ Podobně se vyjádřil řídící učitel z Bernartic nad Odrou Josef Brož: *Podle mého názoru nikdo první stránku nečetl a díval se hned dovnitř. Neznám případ, že by se někdo pohoršoval nad úvodníky. Časopis byl pro české lidi zde velmi důležitý a na aktivistické články nikdo nereagoval.*⁴⁹

Zatímco Válka požíval dobré pověsti a předložil mnohá dobrozdání o mravní bezúhonnosti, u Stanovského tomu tak nebylo. Jeho veřejná angažovanost z doby okupace a úspěšně využívané kontakty s nacisty zapříčinily silně ambivalentní vnímání jeho osoby.⁵⁰ Soud uznal Stanovského činnost spočívající v úspěšném lobbingu za zachování české obecné a měšťanské školy v Novém Jičíně, za to, že obec Hodslavice, rodiště Františka Palackého, nebyla podstoupena Říši, a za nezištné intervence ve prospěch Čechů u říšských úřadů. Válka se však na rozdíl od Stanovského aktivně zapojil do odboje – potvrdila to Česká národní rada i známí novináři František Bauer a Jiří Brabenec.⁵¹ Válkově dále významně pomohlo to, že se přímo účastnil bojů během pražského povstání.⁵²

Výrok pětičlenného senátu mimořádného lidového soudu o vinně Stanovského a Války byl jednomyslný. Soud neměl za to, že donucování publikovat konkrétní články bylo ze strany říšských úřadů takové míry a intenzity, aby obžalované zbavovalo viny, navíc k pokračování své novinářské činnosti nebyli nikým nuceni.⁵³ Musela se vypořádat otázka, zda byly naplněny znaky *obzvláštní horlivosti, překračující tak ve značné míře normální rámec svých povinností*, jak uváděl velký retribuční dekret v § 13. Soud proto přihlédl k jiným činnostem obžalovaných, aby jejich žurnalistickou činnost postavil do širšího kontextu. Návrh na odpuštění trestu u Války byl přijat jednomyslně, ale situace u Stanovského se komplikovala. Stalo se tak především kvůli nedostatečným (jednostranným) důkazům založeným pouze na obecných a nereprezentativních výpovědích svědků. Dva členové senátu navrhli trest těžkého žaláře v trvání jednoho roku, ztráty občanských práv na 5 let a propadnutí jmění, což i tak lze v kontextu velkého retribučního

47 Tamtéž, průvodní návrhy obviněného Stanovského, s. 5.

48 Tamtéž, protokol o hlavním přelíčení před mimořádným lidovým soudem z 9. a 10. 4. 1947, s. 12.

49 Tamtéž, protokol o hlavním přelíčení před mimořádným lidovým soudem z 9. a 10. 4. 1947, s. 14–15.

50 Tamtéž, zpráva o pověsti Války z 9. 11. 1946 a zpráva o pověsti Stanovského z 9. 11. 1946.

51 Tamtéž, potvrzení Bauera z 2. 12. 1946, dobrozdání Brabence z 10. 1. 1947.

52 Tamtéž, potvrzení škpt. Ivana z 16. 5. 1945.

53 Tamtéž, poradní protokol z 10. 4. 1947, rozsudek mimořádného lidového soudu z 10. 4. 1947, s. 2.





dekrety považovat za trest relativně mírný. Nakonec byli přehlasováni.⁵⁴ Mimořádný lidový soud u obou obžalovaných v souladu s § 16 velkého retribučního dekretu upustil od potrestání. Průběh i závěr soudního líčení potvrdil, že přínos *Věstníku*, Stanovského i Války převážil nad jejich možnými pronacistickými kroky, které byly pouze dílčího, formálního či zastíracího charakteru.⁵⁵

Věstník jako historický pramen byl doposud spíše ignorován. Historiografií před rokem 1989 byl označen jako defetistický a kolaborantský, protože nebyla s to reflektovat nečernobílý kontext jeho vzniku i přispěvatelů. Za 86 čísel stojí obrovské úsilí, angažovanost, nemalé finanční prostředky i nebezpečí. Snahy krajanského mlynáře o české periodikum a o spolek pro všechny Čechy v Sudetech nemohly najít na oficiálních místech dlouhodobého pochopení. Jako klíčová se z pohledu represivních orgánů Říše jevila jednak vlastní existence tohoto periodika (nebezpečné posilování symbolického vnímání češtiny jako hodnoty), jeho hrozba pro udržení jednotného národnostního přístupu Říše i mnohdy dvojsmyslná interpretace publikovaných textů a nemožnost cenzurních míst podchytit všechny českojazyčné nuance. Zájem o periodikum ze strany Čechů nebyl sice velký, ale ocenění hodným je fakt, že se Stanovskému podařilo mobilizovat lokální amatérské novináře i umělce. Dokázal zároveň téměř dva roky v době budování župní správy bezelstně „proplouvat“ mezi jednotlivými úřady i úředníky.

Stanovského aktivity, jak mu vytkl soud, byly v souladu s novými politickými poměry. Nastalou politickou skutečnost přijal a pohyboval se výhradně v jejích mantinelech, které chtěl posunout či změnit tak, aby byly pro Čechy lépe přijatelné. Nečinil tak radikálně, ale konformně. Z dnešního pohledu Stanovského ani Válku však nelze chápat jako novináře kolaborantské, aktivistické či konformní.⁵⁶ Oba se vymykali schématům a životním strategiím novinářů protektorátních periodik,⁵⁷ jejich činnost byla bezprecedentní. Samotná formalistická existence pronacistických článků sice stačila k prokázání viny obžalovaných, ale nebyla (na rozdíl od protektorátních novinářů) po přihlédnutí k jejich pročeským aktivitám dostatečným argumentem pro uložení trestu.

54 Tamtéž, poradní protokol z 10. 4. 1947.

55 O procesu informoval regionální tisk. Např. *Nové Kravařsko* neuložení trestu uvítalo: *za jeden řádek aktivistický [byl] postaven odstavec s takovou náplní, za níž by novinář v bývalém protektorátě byl postaven před popravčí četu SSmannů. [...] To bylo v době, kdy nespočetné množství novinářů i novinářek v protektorátě nevědělo, jak se Němcům zalíbit. To, co psali Válka a Stanovský, to nebylo jen psaní mezi řádky, to byly veřejné projevy protiněmecké tendence. [...] kolaborantská práce obou neplynula z přesvědčení, [...] ale] vyplývala z nutnosti o zachování větších hodnot.* *Nové Kravařsko*, roč. 3, 1947, č. 15. Blíže srov. především Jiří MAŠATA, *Výkon trestu retribučních vězňů odsouzených Mimořádným lidovým soudem v Novém Jičíně*, in: *Vězeňské systémy v Československu a ve střední Evropě 1945–1955*, Opava 2001 s. 95–105; Týž, *Výkon trestu retribučních vězňů odsouzených mimořádnými lidovými soudy v Opavě a v Novém Jičíně*, *Slezský sborník* 100, 2002, s. 270–287.

56 K dělení srov. Pavel VEČEŘA, *Žurnalisté mezi zradou a kolaborací. Moravská novinářská kolaborace před národním soudem*, Brno 2014, s. 27–28.

57 Blíže srov. především (abecedně) ed. Petr BEDNAŘÍK, *Dějiny českých médií. Od počátku do současnosti*, Praha 2011; Jan CEBE, *Národní svaz novinářů 1939–1945. Činnost novinářské organizace během okupace a její reflexe v období poválečném*, in: *Řízení legálního českého tisku v Protektorátu Čechy a Morava*, Praha 2010, s. 37–54; Jan CEBE – Jakub KONČELÍK, *Novinářský aktivismus, protektorátní kolaborantská žurnalistika a její hlavní představitelé z řad šéfredaktorů českého legálního tisku*, *Sborník Národního muzea v Praze, řada C (literární historie)*, roč. 53, 2008, s. 39–48; Tomáš PASÁK, *Český fašismus 1922–1945 a kolaborace 1939–1945*, Praha 1999; Pavel VEČEŘA, *Žurnalisté mezi zradou a kolaborací. Moravská novinářská kolaborace před národním soudem*, Brno 2014.





Symptomatický je rozdílný přístup soudu k oběma obžalovaným. Stanovského vina byla pro soudce daleko zřejmější a činy nebezpečnější a zavrženíhodnější než ty Válkovy. Přitom Stanovského kroky nebyly zdaleka jednoduché a bez rizika. Aktivně se snažil řešit ať už systémové či individuální problémy Čechů (první neúspěšně, druhé s dílčími úspěchy), využíval svých kontaktů na představitele Říše a neváhal veřejně vystupovat. Oproti tomu Válkovy aktivity byly výhradně skryté, předával informace České národní radě, ale téměř nikdy s představiteli okupační moci formálně nejednal a ve *Věstníku* se držel spíše v pozadí. Válkovi podstatně pomohla dobrozdání významných představitelů odboje i jeho aktivní účast na pražském povstání. Za Stanovského se postavili pouze vzdálení spolupracovníci a jedna Češka, které usilovným lobbingem zajistil návrat zetě z Osvětimi.⁵⁸ Samotný zachráněný však svědectví nepodal stejně jako několik desítek Čechů, jejichž propuštění z vazby ihned na podzim 1938 Stanovský zařídil, či ti, kterým poskytoval poradenství.

Odsouzení, ale přitom neuložení trestu mimořádným lidovým soudem dokazuje, že není možné na Stanovského nahlížet jako na nacistu a na *Věstník české menšiny* jako na kolaborantské periodikum. Stanovského životní osud dokládá diachronní nejednoznačnost axiologických rámců pomoci, vděčnosti, viny a trestu mezi protektorátem/říšskou župou Sudety a poválečným Československem, mezi aktivními odbojáři a aktivními občany, mezi činnostmi skrytými a veřejnými i mezi aktuální potřebou pomoci a jejím budoucím hodnocením či dokonce souzením.



About One Miller and His Guilt: Vilém Stanovský and Bulletin of the Czech Minority
(Summary)



Vilém Stanovský and his *Věstník české menšiny* (Bulletin of the Czech Minority) defy the ordinary reactions to the strongly extrapolated period of autumn 1938 and the first years of World War II. The uniqueness lies in the fact that Stanovský, until then more or less a politically inexperienced and unengaged miller, tried to enter the regional politics. He tried to make it easier for the Czechs to orientate themselves in the Reich county of the Sudetenland and, at the same time, to support their national and ethnic awareness in the new political situation by means of the Czech-language periodical. What was considered by the county administration and the Gestapo as hidden support for the Czech and, therefore, anti-Reich ideas, was, after the war, considered as hidden support for anti-Czech, hence the pro-Reich attitudes. Stanovský was an active conformist, but he exceeded the ordinary passivity of most of the population. The extraordinary People's Court had to make a difficult decision. Finally, Stanovský was found guilty, since no one had forced him to publish the Bulletin and it had been his own initiative, on the other hand, the court waived his punishment because it found its significance, albeit ambivalent. The case of Stanovský points to the complexity and ambiguity of the perception of guilt and punishment among the inhabitants of the Reich County of the Sudetenland and the entire retribution judiciary.

⁵⁸ ZA Opava, MLS 1349, sign. NJ 9/47, svědectví Němečkové z 4. 4. 1947. Svědectví dodala až necelý týden před hlavním přelíčením, navíc ze zdravotních důvodů pouze písemně. Lze se proto domnívat, že ani její podpora Stanovskému nebyla samozřejmá.

